

böll.brief

DEMOKRATIJA & DRUŠTVO #5

Oktober 2018.

Autoritarni populizam vs. otvoreno društvo – nova linija sukoba?

Ekonomski, kulturni i politički
razlozi i preporuke

PROF. DR MIHAEL CIRN

 HEINRICH BÖLL STIFTUNG

böll.brief – demokratija & društvo je serija publikacija koja pruža analize, razrađuje kontekste i daje programski podstrek za razvoj demokratije i politička istraživanja. Akcenat je na oblastima: građansko učešće u donošenju odluka, javnost, digitalne promene i savremena istorija.

Publikaciju **böll.brief** objavljuje Odeljene za političko obrazovanje Fondacije Hajnrh Bel u elektronskoj formi na teme „građanska participacija“, „zelena politika“ i „demokratija i društvo“.

Sadržaj

I. Bauk autoritarnog populizma

II. Nova linija sukoba

III. Uzroci nove linije sukoba

IV. Šta raditi?

V. Slike

O autoru

Impresum

I. Bauk autoritarnog populizma

Bauk kruži svetom – bauk autoritarnog populizma. Autoritarni populizam je antiliberalan, antipluralan i antimultilateralan. Antiliberalan je zato što većinsku kulturu i većinsko mišljenje stavlja iznad individualnih prava i prava manjina. Nije slučajnost to što su poljska i mađarska vlada započele svoj rad na rušenju institucija u ustavnim sudovima. Antipluralan je zato što je u obzir uzeti pojam većine uključen i deproceduralizovan. Kad na primer FPÖ¹ na izbornim plakatima pored lika svog glavnog kandidata Hajnc-Kristijana Štrahea [Heinz-Christian Strache] napiše: „On želi ono što mi želimo“, onda to znači – svi ljudi žele isto što i mi, i nama nisu potrebne nikakve procedure da utvrdimo volju većine iz raznolikosti mišljenja. Autoritarni populizam je antimultilateralan jer nacionalnu suverenost suprotstavlja međunarodnim institucijama, čak i onda kada nacionalne politike proizvode očigledne negativne sporedne efekte u drugim delovima sveta. Primer je odluka Trampove administracije da se povuče iz Pariskog sporazuma o klimatskim promenama. Jednostavno ih ne interesuju stanovnici pacifičkih ostrva koji su posebno pogođeni emisijama CO₂ iz SAD. Ove komponente autoritarnog populizma održavaju se populističkim suprotstavljanjem „čistih, ali prevarenih običnih ljudi“ i koruptne elite.² Bauk ima različite pojavne forme. Najrasprostranjenija je uloga desne populističke protestne stranke. Ove partije u međuvremenu postoje u gotovo svim zapadnim demokratijama, gde u proseku imaju preko 15% glasova.³ U nekim od ovih zemalja ove stranke su preuzele vladajuću većinu u koalicionim vladama, kao na primer u Italiji i Austriji. Međutim, vladavina autoritarnog populizma je i rezultat pobeda na (manje ili više) demokratskim izborima. Zemlje kao što su Poljska, Mađarska, Turska, ali i SAD i Indija, najpoznatiji su primeri takve vrste igre.

Doduše, sam izbor autoritarnih figura još uvek nije nedemokratski, kao što s pravom konstatuje Kristof Melers [Christoph Möllers],⁴ ali kada autoritarni populist na vlasti u ime delom imaginarne većine ograničavaju osnovna ljudska prava i treću, odnosno sudsku vlast, onda su poljuljane i etablirane liberalne demokratije. Kada takve vlade dovode u pitanje regionalni integracioni savez, ne samo verbalno nego i u praksi, i veličaju opona-

1 Freiheitliche Partei Österreichs / Slobodarska partija Austrije – prim. prev.

2 Za Cas Mudde (2004): *The Populist Zeitgeist*, u: *Government and opposition* 39:4, str. 542–563. ovo suprotstavljanje jeste centralno obeležje populizma, koji se na ovoj osnovi povezuje sa različitim „host ideologies“. Jan-Werner-Müller (2016): *Was ist Populismus*. Berlin: Suhrkamp naglašava pre svega antipluralističko jezgro desnih populističkih pokreta. Značajnim mi se čini u svakom slučaju da tri sadržinske komponente istovremeno čine izbor po srodnosti suprotstavljanjem dobrih jednostavnih ljudi i koruptnih elita. Tek ih ova povezanost kvalifikuje kao autoritarni populizam. Stoga se socijalni pokreti koji se takođe okreću protiv koruptnih elita, ali za cilj imaju demokratizaciju i liberalizaciju – kao na primer revolucije osamdesetih ili egipatska revolucija, ne mogu okarakterisati kao populistički. Videti u vezi s ovim Cas Mudde & Cristóbal Rovira Kaltwasser (2017): *Populism. A Very Short Introduction*. Oxford. Oxford U. P.

3 Up. Lea Elsässer und Armin Schäfer (2018): *Unequal Representation and the Populist Vote in Europe*, Paper prepared for the workshop „Political Equality in Unequal Societies“; Villa Vigoni, June 4 to 8, 2018.

4 Up. Christoph Möllers (2017): *Wir, die Bürger(lichen)*: U: *Merkur* 818, str. 5–16, ovde str. 8.

šanje, javlja se opasnost da sistem nadnacionalnih institucija, kao što je EU, iskoči iz šina. I ako se onda još na međunarodnom nivou generalno čak negira postojanje globalnih dobara, liberalni svetski poredak će se naći pred provalijom. Ove tri opasnosti se međusobno podupiru i osnažuju. Državni sistem koji je usmeren na bezuslovnu konkurenciju jača nacionalizam. Nacionalizam slabi EU, a bez jake EU multilateralni poredak će biti pod još većim pritiskom. Ovi efekti koji se međusobno pojačavaju mogu uskoro da prerastu u veliku krizu.⁵

U ovom tekstu pisanom za Fondaciju Hajnrih Bel hteo bih na prvom mestu da pojasnim rast autoritarnog populizma u kontekstu (politološke) *Cleavage Theory*⁶, kako bih time jasnije mogao da razradim šta ovaj tip stranke razlikuje od drugih, šta su ključni aspekti sukoba, i u čemu se sastoji strukturalna protivrečnost.⁷ U drugom delu ću razmatrati razloge skiciranog razvoja. Dominantnom objašnjenju koje uspon autoritarnog desnog populizma vidi kao izraz rastuće ekonomske nejednakosti, želeo bih da suprostavim kulturno i političko viđenje, i uporedim njihovu objašnjavajuću snagu. Spram ove diskusije o uzrocima, u završnom, trećem delu razmatraću preporuke za političko delovanje, tj. šta zagovornici otvorenog društva treba da čine kako bi uspešno opstali u ovom sukobu.

- 5 Up. Michael Zürn (2018): *A Theory of Global Governance. Authority, Legitimacy & Contestion*. Oxford: Oxford U.P.
- 6 *Cleavage Theory* – (engl. cleavage jaz, rascep), politološka teorija koja izborne rezultate i razvoj stranačkih sistema u evropskim državama pokušava da objasni pomoću dugoročnih linija sukoba unutar društva – prim. prev.
- 7 Ova razmišljanja počivaju na Projektu WZB-a (Naučnog centra u Berlinu za društvena istraživanja) pod naslovom „Politička sociologija kosmopolitizma i komunitarizma.“ Rezultati ove studije biće objavljeni u Pieter de Wilde, Ruud Koopmans, Wolfgang Merkel, Oliver Strijbs und Michael Zürn (2019): *Struggle about Borders. The Political Sociology of Cosmopolitanism and Communitarianism*. Cambridge U.P. Značajne publikacije u ovom kontekstu su takođe Hanspeter Kriesi, Edgar Grande, Martin Dolezal, Marc Helbling, Swen Hutter, Dominic Höglinger und Bruno Wüest (Hg.) (2012): *Political Conflict in Western Europe*. Cambridge. Cambridge U.P.: Hanspeter Kriesi, Edgar Grande, Roman Lachat, Martin Dolezal, Simon Bornschier und Thimotheos Frey (2008): *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge. Cambridge U.P., kao i Liesbet Hooghe, Gary Marks und Carole J. Wilson (2002): *Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration?* U: *Comparative Political Studies* 35:8, str. 965-89.

II. Nova linija sukoba

Istorija zapadnoevropskih društava može se čitati kao sled dominantnih linija sukoba, počev od protivrečnosti katolicizma i protestantizma, periferije i centra, zatim agrarne privrede i industrije, i nadalje.⁸ Kada linije sukoba gube na jasnoći, stari antagonizmi ne nestaju u potpunosti. Oni i dalje postoje i odražavaju se u stranačkim sistemima. Tako je 20. vek bio vek klasne borbe između kapitala i rada. U početku su dva nepomirljiva tabora stajala jedan naspram drugog radikalizujući političko razilaženje, dovodeći političke sisteme ponekad do tačke pucanja i pomažući usponu fašizma. Posle Drugog svetskog rata ovaj sukob se institucionalizovao i civilizovao barem u demokratskim zemljama Zapadne Evrope i Severne Amerike. Tu su u demokratskom nadmetanju na jednoj strani stajale socijaldemokratske i/ili socijalističke stranke, koje su se zalagale za jaku i redistributivnu državu i ograničavanje tržišta, a na drugoj strani bile su konzervativne i/ili liberalne stranke, koje su se zalagale za tržište i sprečavanje isuviše velike državne moći. Međutim, šema levica-desnica koja je odatle nastala, uskoro će dominirati u svim stranačkim sistemima u zapadnim demokratijama. Ostaci starih linija sukoba gube na važnosti, a ova suprotnost se čak internalizuje sukobom Istoka i Zapada.

Upravo se poslednjih godina intenziviraju događaji i dešavanja koji ukazuju na pojavu nove društvene linije sukoba. U Nemačkoj, na primer, rasprava o izbeglicama nikako se ne odvija na liniji između leve i desne. Kancelarka konzervativne stranke zalagala se za otvaranje granica, a kritika je bilo sa mnogih strana. Kampanja izlaska Velike Britanije iz Evropske unije (Brexit) vodila se nasuprot vođama torijevaca i laburista. U SAD je Donald Tramp [Trump] dobio predsedničke izbore suprotstavljajući se establišmentu demokrata i republikanaca. Najjasnijim su se pokazale promene na političkoj sceni u Austriji. U prvom krugu predsedničkih izbora predstavnici dvaju takozvanih narodnih partija, SPÖ⁹ i ÖVP¹⁰, koje su decenijama dominirale u Austriji, zajedno (!) su dobili 22,4%, a oba predstavnika relativno novih stranaka FPÖ i Zelenih zajedno su dobila 56,4% glasova.

Na čemu se temelje novi sukobi? Pre svega na pitanju koliko treba otvoriti nacionalne granice za trgovinu, za ljude i za ideje; zatim, smeju li se nadležnosti za političko odlučivanje izmestiti iz nacionalnih država, i da li su međunarodne organizacije i regionalna integracija dobrodošle ili one podrivaju suverenost naroda; i poslednje, kakav je odnos između univerzalnih ljudskih i ličnih prava i kolektivnih osećanja i glasanja, i da li prava manjina podrivaju etiku većine i vodeće kulture. Zbog ovih centralnih pitanja, nova linija

8 Up. Peter Flora (2000): Staat, Nation und Demokratie in Europa. Die Theorie Stein Rokkans aus seinen gesammelten Werken rekonstruiert und eingeleitet von Peter Flora. Frankfurt a.M.: Suhrkamp, S. 14-119, kao i Seymour M. Lipset und Stein Rokkan (Hg.) (1967): Party Systems and Voter Alignments. Crossnational Perspectives. New York, NY: Free Press, str. 1-64.

9 Sozialdemokratische Partei Österreichs / Socijaldemokratska partija Austrije – prim. prev.

10 Österreichische Volkspartei / Austrijska narodna partija – prim. prev.

sukoba se u jednom pogledu fundamentalno razlikuje od svih prethodnih: to više nije pitanje kako se stvaraju nacionalna društva, već je reč o samim granicama nacionalne države – o njihovoj propustljivosti, njihovom normativnom dignitetu i njihovom značaju za politički proces. Time nova linija sukoba ukazuje na novu diskusiju koja se pronalazi i u političkoj filozofiji. U njoj je stav po kome mi imamo moralne i političke obaveze prema svim ljudima u svetu (kosmopolitizam) suprotstavljen stavu po kome se individualni identiteti konstituišu tek u kontekstu zajednica, dajući time relevantnom moralnom i političkom prostoru uglavnom nacionalne kontekste, uključujući državnu institucionalizaciju (komunitarizam).

Filozofske teorije kosmopolitizma i komunitarizma pružaju kognitivni okvir koji omogućava da se pomenuti predmeti sukoba zajedno posmatraju. Kosmopolitizam i komunitarizam su otmene političke teorije, koje svoje argumente i modele za stvaranje pravednih političkih poredaka uvek razvijaju na temelju shvatljivih premisa. Na jednoj strani su imena poput Jirgena Habermasa [Jürgen Habermas], Dejvida Helda [David Held] i Pitera Singera [Peter Singer], a na drugoj Dejvida Milera [David Miller], Čarlsa Tejlora [Charles Taylor] i Majkla Volcera [Michael Walzer]. Čak i ova kratka lista jasno pokazuje da unutar ovih tabora postoje znatne razlike.

U tom kontekstu pojmovi kosmopolitizam i komunitarizam mogu se koristiti za označavanje političkih ideologija koje se stvaraju na novoj liniji sukoba. Osnovno pitanje je pitanje značenja granica. Pritom političke ideologije instrumentalizuju filozofske argumente i inkorporiraju nedoslednosti kako bi širile osnovu podrške i proširivale prostor za akciju. Tu se mogu pojaviti varijante koje imaju malo veze sa filozofskim idejama. I kosmopolitizam i komunitarizam poznaju „prljave“ verzije na nivou političkih ideologija: autoritarni populizam kao varijanta političke ideologije komunitarizma je isto tako primer za to kao što je neoliberalizam varijanta kosmopolitizma.

Kosmopolitizam i komunitarizam kao političke ideologije mogu se opisati u svom osnovnom obliku na sledeći način. Kosmopolite i kosmopolitkinje se zalažu naglašeno za otvorene granice, kako za ljude tako i za kapital i robu, kao i za univerzalna prava pojedinaca. Oni zagovaraju prenos političkih nadležnosti na evropski i globalni nivo. Ovi ljudi su bliski Zelenima, ali i liberalno internacionalističkom krilu konzervativnih ili socijaldemokratskih stranaka. Nasuprot tome, komunitaristi i komunitaristkinje naglašavaju normativno značenje granica. Po njihovom mišljenju, demarkacija je neophodna kako bi uopšte mogle da se ostvare demokratija i pravda. U njihovim očima za demokratsku politiku potrebna je nacionalna zajednica i demos. Kada postoji nedoumica, većinskoj kulturi se pridaje veća težina nego univerzalnim pravima pojedinaca. Na prenos političke vlasti izvan nacionalne države kritički se posmatra. Komunitaristi i komunitaristkinje se organizuju pre svega u više konzervativnom krilu demohrišćansko konzervativnih stranaka, ali i u više nacionalističkom krilu socijaldemokratskih i socijalističkih stranaka, a naročito u desničarsko-populističkim strankama.

Nova linija sukoba između kosmopolitizma i komunitarizma može se pratiti u svim političkim sistemima Zapadne Evrope, ali i izvan nje. Napred navedeno istraživanje WZB-a pokazuje da se nove linije fronta i novi ideološki paketi u javnim raspravama mogu dokazati ne samo u SAD i Nemačkoj, nego i u Meksiku, Poljskoj i Turskoj. Doduše, stara linija sukoba nije ovim rešena. Ono što se u društvenom i ekonomskom smislu nekada nazivalo desnicom i levicom i dalje strukturira političku scenu. Pre svega, zagovornici otvorenih granica se cepaju na desnu poziciju (globalna integracija tržišta, ali bez tržišnih intervencija na međunarodnom nivou) i levu (kosmopolitizam). Nasuprot tome, na komunitarnoj strani se pored autoritarnih populista/populistkinja primećuju i leve pozicije koje žele da ponovo uspostave državu blagostanja jačanjem nacionalnih granica.

Sada se može prigovoriti da već dugo postoji politički prostor sa dve dimenzije i više linija sukoba. Tako je na primer Ronald Inglehart već osamdesetih godina sa usponom zelenih stranaka identifikovao jednu drugu liniju sukoba između materijalizma i postmaterijalizma, koja se odvijala paralelno sa suprotnošću između kapitala i rada. Međutim, od ključnog značaja za sadašnju situaciju jeste da se druga linija sukoba sadržinski transformisala (otvorene granice i pomeranje nadležnosti kao centralne tačke neslaganja), kao i činjenica da ona u tekućoj debati izgleda postaje dominantna. Takođe, ona se javlja u svim političkim arenama: u etabliranim demokratijama, u društvima koja brzo rastu na obodu starog sveta OECD-a (npr. Poljska i Turska), na evropskom nivou (posebno u Evropskom parlamentu), kao i u sukobu koji trenutno plamti, a tiče se budućnosti liberalnog svetskog poretka.

III. Uzroci nove linije sukoba

Pitanje uzroka ovog razvoja pojavljuje se već na prvom koraku kroz teoriju o linijama sukoba. Linije sukoba nastaju naime kao posledica društvenih revolucija. Tako je, na primer, linija sukoba između kapitala i rada nastala tokom industrijske revolucije. Nova linija sukoba može se posmatrati kao rezultat socijalne revolucije globalizacije. Širenje socijalnih delatnih konteksta preko nacionalnih granica svuda je dovelo do pojave pobednika i gubitnika globalizacije. Dobitnici globalizacije su – u ekonomskom smislu – (veliki) kapital u razvijenim industrijskim društvima i (obilan) rad na globalnom Jugu. Tendenciju gubitnika ima (smanjenje) rada u industrijskim društvima i (malobrojni) vlasnici kapitala na Jugu. Posebno radnika sa niskim kvalifikacijama na globalnom nivou ima u izobilju, tako da su plate za nekvalifikovanu radnu snagu u najbogatijim zemljama sveta, relativno gledano, pale. Nasuprot tome, bogati resursi sada se koriste globalno čime se smanjuju oskudice.¹¹ Takva ekonomska perspektiva ne ukazuje samo na lokalne pobednike i gubitnike, već i na globalne dobiti koje su posledica efikasnosti, a koje se pokazuju, na primer, u istorijski jedinstvenom brzom rastu indeksa humanog razvoja i u isto tako istorijski nesmanjenoj nejednakosti na globalnom nivou – mereno globalnim Džini koeficijentom¹² (up. sl. 13 str.).

Međutim, upućivanje na globalizaciju i efekte raspodele koje ona proizvodi, počiva na opštijem nivou. Iz perspektive prakse takav uvid je relativno besmislen. Socijalne revolucije teško da se mogu negirati, tako da je teško zamisliti, s obzirom na tehnološki razvoj u oblasti komunikacija i transporta, povratak u svet sedamdesetih. Niko neće moći zabraniti akterima na finansijskim tržištima da koriste računare. Interesantan je posebno kauzalni mehanizam pomoću kojeg je socijalna revolucija globalizacije dovela do porasta autoritarnog populizma, a ovaj opet omogućio politički relevantne zaključke. Upravo na tom mestu je manjkava teorija rascepa (*Cleavage Theory*). Da bi se ove manjkavosti otklonile, moramo razlikovati tri objašnjenja sveobuhvatne pojave autoritarnog populizma. Prvo i najvažnije je *ekonomsko objašnjenje*, koje se direktno nadovezuje na efekte raspodele globalizacije. Po njemu postoje pre svega ekonomski gubitnici na strani komunitarizma i pobednici globalizacije na strani kosmopolitizma. U fokusu je rastuća materijalna nejednakost koja se značajno povećala *unutar* većine uspostavljenih demokratskih sistema (up. sl. 2, str 14).¹³ Tako su na severnoj hemisferi lokalno povezani „*somewheres*“ izgubili, dok su mobilni „*nowheres*“ dobili.¹⁴ Brojne studije su zaista pokazale sistematsku vezu između ekonomskih gubitnika globalizacije i autoritarnog populizma.¹⁵ Niži prihod uglavnom povećava spremnost da se podrže de-

11 Up. epohalno istraživanje Ronalda Rogowskog (1989): *Commerce and Coalitions. How Trade Affects Domestic Political Realignment*. Princeton, NJ: Princeton U. P.

12 Engl. Gini index, mera nejednakosti prihoda, distribucije ili raspodele bogatstva prema italijanskom statističaru i sociologu Korado Džiniju – prim. prev.

13 Up. Thomas Picketty (2018): *Das Kapital im 21. Jahrhundert*. München: C.H.Beck. Das Gesamtbild erfasst die sog. Elefantenkurve besonders gut (up. sl. 2, str. 14)

14 Up. David Goodhart (2017): *The Road to Somewhere: The populist Revolt and the Future of Politics*. London: Hurst & Company.

15 Up. Elsässer/Schäfer (2018), a. a. = . und de Wilde et al. (2019). a. a. 0.

sničarske populističke stranke. Pored toga, niti bi došlo do BREXIT-a niti do izbora Donalda Trampa za predsednika SAD da oni nisu doživeli veliku podršku u regionima sa starim industrijama koji ekonomski propadaju.

Međutim, u ovom pristupu neke stvari ostaju nejasne, kao što je na primer okolnost da se gubitnici globalizacije okreću desničarskim populističkim strankama, a ne levičarskim populističkim strankama koje direktno obećavaju veću socijalnu zaštitu. Isto tako ovaj pristup ne objašnjava zašto je broj potencijalnih desničarskih glasača u skoro svim zemljama OECD-a – bilo u skandinavskim zemljama sa još uvek ograničenim nejednakostima ili neoliberalnim anglosaksonskim društvima – relativno konstantan i čini ga oko 20 odsto glasača. Ovim ekonomskim objašnjenjem konačno teško može da se shvati zašto su posebno u zemljama koje su imale jako velike koristi od globalizacije, prevladale autoritarne političke snage i fomirale vlade. Od zemalja koje smo uključili u istraživanje, Turska i Poljska su za to dobri primeri. Drugi primeri ove neverovatne pojave su Kina, Indija i Mađarska.

Imajući to sve u vidu, bilo bi pogrešno svesti novu liniju sukoba na zagovaranje i protivljenje neoliberalizmu. Tačno je doduše da se neoliberalizam rado predstavlja kosmopolitski. Nasuprot tome, junaci desničarskog populističkog komunitarizma su uglavnom zagovornici i profiteri neoliberalnih politika i predstavnici ekscesivnog načina života – Berlusconi i Tramp u tome nisu izuzeci. Komentar Ardžuna Apaduraja [Arjun Appadurai] o poseti britanske premijerke Indiji upravo to naglašava: „Šefica torijevaca koja je odlukom o povlačenju Velike Britanije iz Evropske unije došla na vlast i autoritarni indijski desničarski populistu svetskog ranga pregovaraju o tome kako na najbolji način da iskoriste tokove međunarodnog kapitala dok se cenkaju oko viza i migracije.“¹⁶

Ovaj komentar odnosi se na *kulturno objašnjenje*. Tako su, primera radi, Ronald Inglehart i Pippa Norris [Pippa Norris] u jednoj studiji pokazali da je kulturno objašnjenje bolje od socijalno-ekonomskog.¹⁷ Paralelno sa globalizacijom, kulturni liberalizam i univerzalne vrednosti u zapadnim društvima postali su toliko dominantni i politički korektni da je liberalizam doveo do kulturne „reakcije“ stanovništva koje je u većoj meri tradicionalistički orijentisano. Prema ovom kulturnom objašnjenju, u novoj liniji sukoba suprostavljene su – precizno formulisano – klasna svest *frequent flyers*¹⁸ (Dejvid Calhoun) i klasna svest za domovinu vezanih¹⁹. Međutim, to je kulturni sukob koji ima materijalnu podlogu. Često ni učesnici Muzičkog posela²⁰ ne mogu sebi da priušte let do Singapura i večeru

16 Arjun Appadurai (2017): *Demokratiemüdigkeit*. In: Heinrich Geiselberger (Hg.): *Die Große Regression. Eine internationale Debatte über die geistige Situation der Zeit*. Berlin: Suhrkamp, str.17–35, ovde: str. 33.

17 Up. Ronald F. Inglehart und Pippa Norris (2016): *Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash* (Faculty Research Working Paper series 16-026, Harvard Kennedy School, Harvard University, Cambridge, MA)

18 *Frequent flyers* (engl. česti putnici) je pojam iz vazdušnog saobraćaja za program nagrađivanja stalnih putnika – prim. prev.

19 *Heimatverbundene* – pod ovim pojmom se podrazumeva nacionalna svest, ljubav prema domovini, patriotizam; opisno bi se mogao prevesti i kao ljudi koji su vezani za svoju domovinu – prim. prev.

20 *Musikantenstadl* je naziv popularnog televizijskog muzičkog šoa koji se emituje još od 1981. na nemačkoj televiziji – prim. prev.

tamo, iako žive u delu grada u kome su im *frequent travellers* susedi, a pritom među njima je često manja socijalna distanca od one koja je ranije postojala između vlasnika fabrika i radnika. Sociokulturna segmentna diferencijacija između buržoazije i pripadnika radničke kulture zamenjuje se razdvajanjem na naizgled „šik“ i naizgled „malograđansko“. Suprotnost između kosmopolitizma i komunitarizma je posebno izražena u različitim stavovima elite i šire populacije, posebno po pitanjima migracija.

Naročito se transnacionalni socijalni kapital – boravljenje i kontakti u inostranstvu, kao i znanje stranih jezika – pojavio kao posebno snažan faktor u gore pomenutoj studiji WZB-a. Za ideju o transnacionalnom socijalnom kapitalu vezano je pitanje da li se kulturne prednosti globalizacije uopšte mogu ostvariti. Onaj ko to može samo u maloj meri, za njega odnosno nju akcenat na nacionalnom, domovini, komunitarnom lako postaje odbrambena reakcija na zahteve globalizovanog sveta. Takođe, veliki naglasak na seksualnim i kulturnim manjinskim pravima od strane kosmopolita izazvao je kulturnu odbrambenu reakciju. Mnogi ljudi izjavljuju: „Ah, oni na vrhu brinu o istopolnim toaletima, ali ne brinu o našim egzistencijalnim problemima.“ Ovaj sukob ukazuje na kulturnu polarizaciju u društvima, koja se ogleda u jasnoj suprotstavljenosti urbanog i ruralnog. Tako je Hilari Klinton dobila više od 80 odsto glasova u deset najvećih gradova u SAD na poslednjim predsedničkim izborima, a Tramp preko 90 procenata u mnogim ruralnim područjima. Takvih brojki nije bilo čak ni u vreme najjače stare linije sukoba između leve i desnice. Čak ni u Pasavi CSU nikada nije dostigla 80 odsto, a SPD je u Duizburgu ili Gelzenkirhenu jedva postigla nešto više od 60–65 odsto.

Ali, postoji i treća dimenzija – a to nas dovodi do *političkog objašnjenja*. Ono ukazuje na smanjeno obraćanje pažnje političkog sistema na preferencije nižih, više komunitarno nastrojenih društvenih klasa.²¹

Tako je porast značaja međunarodnih institucija, kao što je EU, ali i nevećinskih institucija, kao što su centralne banke ili ustavni sudovi, izazvao kod više komunitarno orijentisanih segmenata stanovništva pojačan osećaj političke isključenosti i nemoći. Ovo je u vezi sa činjenicom da je u ovim institucijama naročito jako izražena kosmopolitska pozicija – mnogo više nego u parlamentima i njihovim strankama. Pozicioniramo li članove političkih institucija duž kosmopolitsko-komunitarne ose, postaje očigledno da su političke elite koje rade za međunarodne institucije u velikoj meri kosmopolitske. Sličnu orijentaciju pokazuju predstavnici nevećinskih institucija kao što su ustavni sudovi i centralne banke, ali i izvršna vlast unutar nacionalnih država. Suprotno tome, komunitarna pozicija je mnogo jače zastupljena unutar nacionalnih parlamenata i stranaka (up. sl. 3, str. 15). U tom smislu, mnogi ljudi imaju utisak da ih nevećinske institucije ne predstavljaju. Sa druge strane, mnogim ljudima nedostaje odgovarajuće univerzitetsko obrazovanje i transnacionalni društveni kapital, kao što su jezička znanja i različita kulturna iskustva, kako bi se razumeli i pratili procesi unutar takvih institucija.

21 Up. Lea Elsässer, Svenja Hause und Armin Schäfer (2017): „Dem Deutschen Volke?“ Die ungleiche Responsivität des Bundestags. In: Zeitschrift für Politikwissenschaft 27:2, str. 161–180.

IV. Šta raditi?

Iz rasprave o uzrocima uspona autoritarnog populizma mogu se izvesti sledeće preporuke za delanje, koje se uzevši zajedno mogu čitati kao idejni program odbrane kosmopolitizma i otvorenog društva. Osnovna poteškoća je u tome što se liberalni i kosmopolitski *status quo* mora promeniti kako bi se mogao uspešno odbraniti. To je politički i diskurzivno veliki izazov.

Prvo se moraju rešiti politički uzroci autoritarnog populizma. Zagovornici kosmopolitizma moraju prvo da izađu iz defanzive. Široko rasprostranjena tendencija da se na međunarodnom nivou ugovore razumne stvari, a potom se kod kuće prodaju kao stvari koje nemaju alternative, kratkoročno može biti najjednostavnija strategija. Međutim, na duži rok ona je štetna jer sprečava javnu, otvorenu raspravu. Ona provocira osećaj političke isključenosti koji je osnova političkog uzroka autoritarnog populizma. Otvoreno i bez ikakvog prikrivanja treba ofanzivno i proaktivno zastupati kosmopolitski pogled na svet kao vrednosno orijentisanu politiku. Kosmopolitizam mora da pokaže hrabrost u polemici – bez straha od političkog sukoba i poraza u takvoj raspravi. Svako ko veruje u kosmopolitski projekat, takođe mora da veruje u dugoročnu moć bolje argumentacije. Iz toga dalje sledi da sporovi u evropskim i međunarodnim institucijama o pravom putu treba da budu transparentni i stvore prostor za opoziciju. Ako, na primer, kritičari evropske politike štednje nemaju mogućnost da ispolje opozicione stavove unutar institucija EU, onda su gurnuti u tabor protivnika EU. Kako se nezadovoljstvo određenim politikama ne bi uvek direktno prevodilo u institucionalnu kritiku, treba stvoriti mogućnost za političku opoziciju u institucijama.

Što se tiče ekonomskog objašnjenja, važno je pre svega uzeti u obzir u svetskim razmerama gledano zapravo malu grupu sa nižim prihodima u starim industrijskim zemljama. U pogledu prihoda oni u poslednjih 20 godina stoje u mestu i izgubili su relativno mnogo. U tom slučaju transnacionalne i međunarodne institucije moraju da intervenišu sa odgovarajućim politikama korekcije i podrške. Važno je, međutim, da se ova dohodovna grupa zaštiti nacionalnim preraspodelama koje će pratiti korekcija međunarodnih politika. Ova korekcija mora se postići multilateralno odnosno ne može se sprovoditi unilateralno nacionalistički. Treba imati u vidu da zagovornici liberalnog svetskog poretka sa odgovarajućim mogućnostima intervencije ne žive samo na Severu. Stanovništvo globalnog Juga ceni slobodnu trgovinu više nego ono na Severu; oni takođe imaju liberalnije stavove o migracionim pitanjima. Zagovornici kosmopolitizma moraju uzeti u obzir i istomisleće koalicione partnere na Jugu, umesto da se oslanjaju na sumnjive aranžmane sa autoritarnim moćnicima.

Napokon, sa kulturnog aspekta kosmopolitska elita mora se osloboditi svoje nadmenosti. Mnoge stvari koje su u javnom diskursu na početku bile u duhu tolerancije, otvorenosti i pluralizma – kao što su na primer različite vrste muzike, kulturna raznolikost i seksualne slobode – postale su u međuvremenu gotovo markeri socijalnih razlika. Svi koji i dalje slušaju narodnu muziku, a ne svetsku muziku, svi koji ne stanuju u modernim delovima

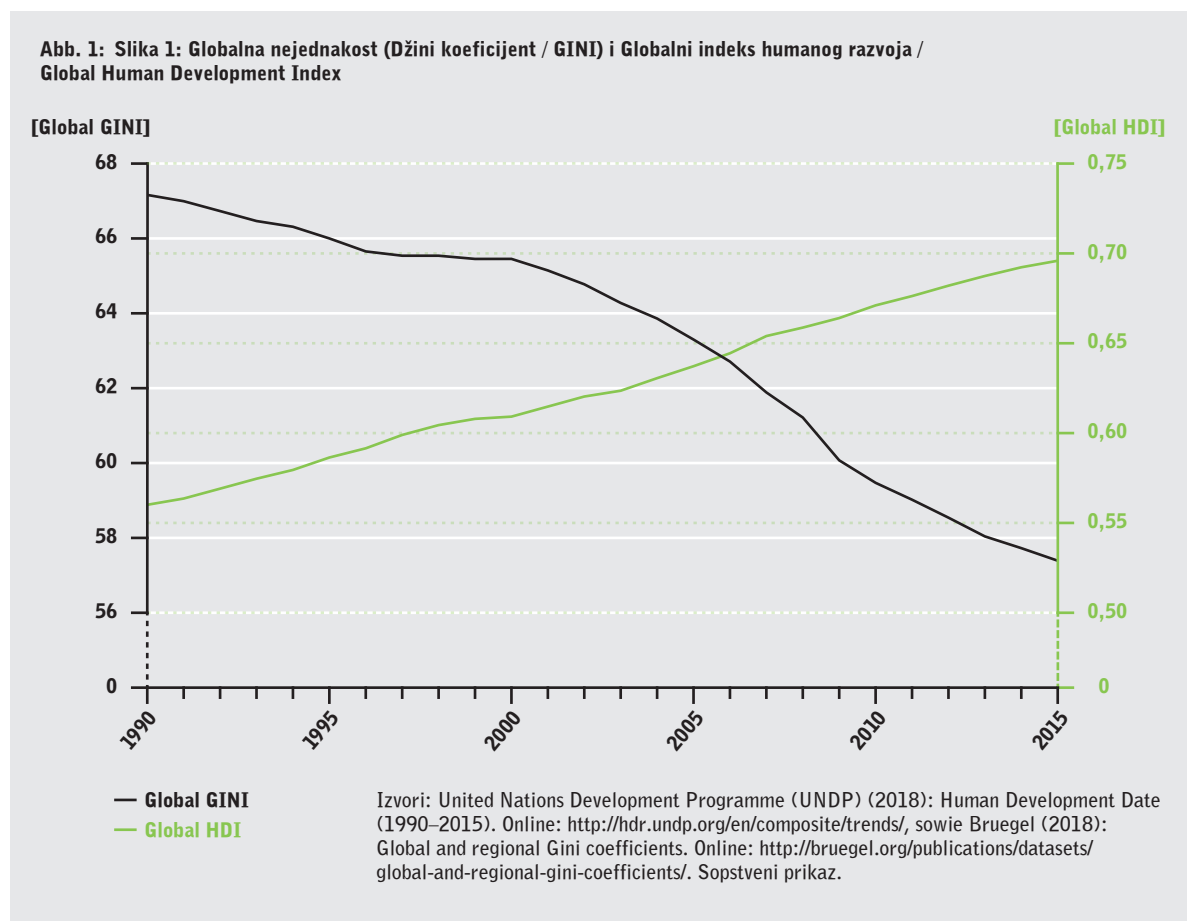
grada, već radije u predgrađima, svi koji nemaju gej prijatelja odnosno prijateljicu, u očima ove kulturne elite brzo se društveno pozicioniraju jako nisko kao čudni i zastareli. Upravo je to ona vrsta kulturne arogancije i društvenog samouzdanja protiv kojih je uperen veliki deo besa. Priznavanje različitosti i razlike ne sme biti ograničeno na egzotično, već mora da važi i za naizgled provincijalno. Sukob između vlasnika karata za više letova²² i za domovinu vezanih može se ukloniti samo onda kada *frequent travellers* ispolje svoju radost u odnosu na drugosti u sopstvenoj zemlji, i pri tome to ne koriste samo kao marker socijalne razlike za dokazivanje sopstvene superiornosti.

Kakav je uticaj ove slike na stranačku scenu? S jedne strane, čini se očigledno da desničarske populističke partije na kosmopolitskoj strani traže antipod. Zelena stranka izgleda predodređena za ovu ulogu. Iako veza sa takozvanim centrom ne treba da se izgubi, istovremeno naglašavanje kosmopolitskih pozicija može samo uticati na jasnije profilisanje stranke. Upravo u ovom segmentu političkog prostora zelena stranka, opšte uzev, ima jedinstven položaj. S druge strane, međutim, ne bi trebalo zapasti u misaonu zamku prema kojoj se nova linija sukoba organizaciono izražava samo u tradicionalnom okviru stranačkih sistema koji je konstituisala nacionalna država. Mnogi kosmopolitski interesi odavno se organizuju transnacionalno u nevladinim organizacijama. Istovremeno, u nacionalnom kontekstu, društveni pokreti mogu formalno da dobiju status stranke i da reorganizuju tradicionalni stranački sistem. Najvidljiviji primeri toga su Makronov [Emmanuel Macron] *En marche*²³ ili Bepe Grilova [Beppe Grillo] *Cinque Stelle*. Samo otvorene, neokoštale stranke, koje mogu da se suoče sa novom linijom sukoba, mogu sprečiti takve preokrete.

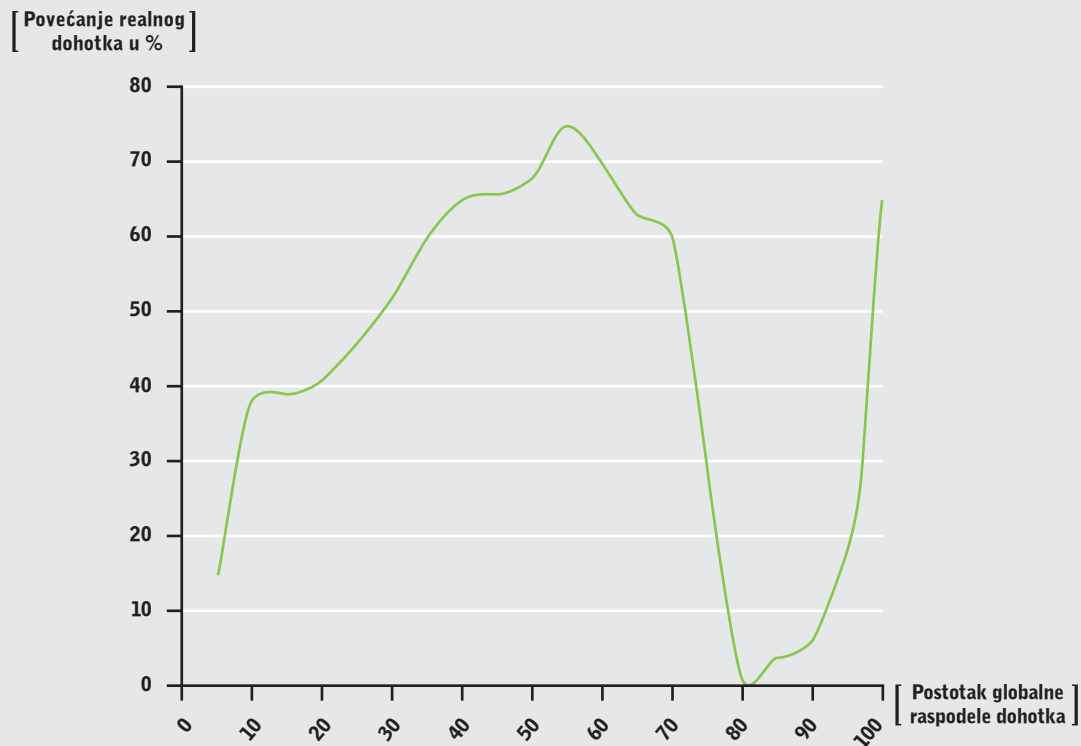
22 Putnici koji su zbog učestalosti putovanja u programu stalnih putnika u vazdušnom saobraćaju – prim. prev.

23 Napred! (pun naziv: *La République En Marche!*), pokret koji je osnovao Emanuel Makron – prim. prev.

V. Slike

Slika 2: Razvoj globalnog dohotka u poslednjih 20 godina

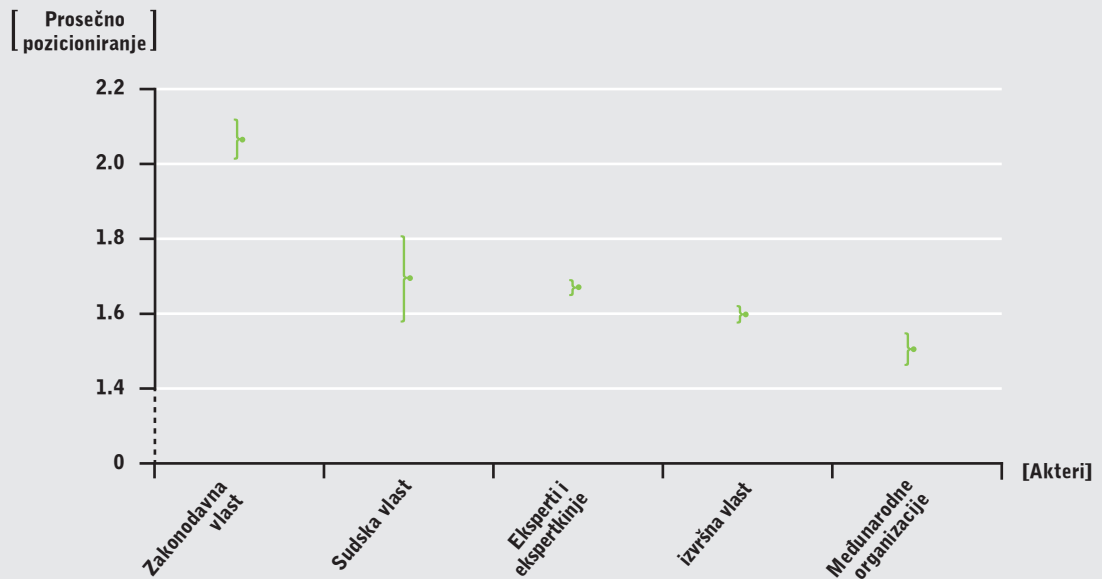

— Realeinkommenssteigerung

Izvor: Branko Milanović (2016): Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization. Cambridge, MA: Harvard University Press, str. 17. Naspram ogromnog profita u srednjoj klasi svetskog društva, pre svega u zemljama kao što su Kina i Indija sa porastom od 80 odsto, stoje nikakvi realni dohodovni profiti kod etabliranog radništva u etabliranim industrijskim zemljama (0 procenata) i skardni profiti (65 procenata) kod superbogatih.

Slika 3: Kosmopolitsko odstupanje (bias) nevećinskih institucija

Legenda: Prosečne političke pozicije aktera rangirane na skali od 1 = ekstremno kosmopolitski do 4 = ekstremno komunitaran, sa 2,5 kao srednjom vrednošću. Akteri 0 = zakonodavna vlast; 1 = sudska vlast; 2 = eksperti; 3 = izvršna vlast; 4 = međunarodne organizacije. Izvor: Michael Zürn (2018):

Izvor: Michael Zürn (2018): How the Timing of the Class Conflict Produced Authoritarian Populism. Democracy Papers, Social Science Research Council, N.Y. (Online: <https://items.ssrc.org/how-the-taming-of-the-class-conflict-produced-authoritarian-populism/>).

O autoru

Prof. dr Mihael Cirn je direktor departmana *Global Governance* u Naučnom centru za društvena istraživanja u Berlinu (WZB) i profesor za međunarodne odnose na Slobodnom univerzitetu u Berlinu. Pre toga je bio prvi rektor *Hertie School of Governance*. Redovni je član Akademije nauka Berlin-Brandenburg i Evropske akademije nauka (*Academia Europaea*). Nedavno je u izdanju Oxford U. P. izašla njegova knjiga „A Theory of Global Governance“.

Impresum

Izdavač: Fondacija Hajnrih Bel Berlin, Schumannstraße 8, 10117 Berlin

Kontakt: Referat Dijagnoza vremena & analiza diskursa, Ole Majnefeld

E meinefeld@boell.de

Objavljeno na: www.boell.de

Datum objavljivanja: Oktobar 2018.

Licenca: Creative Commons (CC BY-NC-ND 4.0)

Izdanja dostupna na: www.boell.de/de/boellbrief

Pretplata (putem elektronske pošte) na: themen.boell.de

Prevod na srpski: Ljiljana Glišović

Lektura: Hristina Piskulidis

Izdavač: Fondacija Hanjrih Bel – Beograd

Objavljeno na: www.rs.boell.org

Datum objavljivanja: oktobar 2018.

Licenca: Creative Commons (CC BY-NC-ND 4.0)

Ova publikacija ne predstavlja nužno stavove Fondacije Hajnrih Bel.